

FARMAKOMEDICINSKI I BOTANIČKI ZNAČAJ ORFELINOVOG »VELIKOG SRPSKOG TRAVNIKA«

Žika SEČANSKI i Jovan TUCAKOV

ZAHARIJA ORFELIN (1726-1785) JEDAN JE OD NAJZNAMENITIJIH naših pisaca XVIII veka. On je i prvi prosvetitelj u Srba sa teritorije današnje Vojvodine, dostojan preteča Dositeja Obradovića. Kao rezač, istorik, pisac bogoslovskih, školskih i prirodnjačkih knjiga, fizičar, vinogradar, pesnik, sastavljač kalendara, kaligraf, kartograf, anonimni kritičar crkvene hijerarhije, on je trideset godina delovao izvanredno živo, aktivno i, tako reći, ispunjavao doba u koje su se u nas pisci mogli na prste izbrojati.

Politički položaj srpskog naroda u novoj domovini, severno od Save i Dunava, u Orfelinovo doba, bio je nesređen i težak. Austrija je smatrala da zemlje koje su naseljavali Srbi pripadaju njenoj carskoj kući. Mađari, pak, oslanjajući se na svoje istorijsko pravo, smatrali su da te zemlje pripadaju mađarskoj kruni, te Srbima nisu hteli da priznaju privilegije, dobijene od austrijskih careva, na kojima se zasnivao državopravni položaj Srba u Habsburškoj monarhiji.

U Vojnoj granici, Srbi su živeli u privilegovanim distriktima, gde im je bila obezbeđena neka vrsta samouprave. Izvesnu slobodu uživali su i oni Srbi koji su živeli po varošima i gradovima, dok je — dobivši plemićke titule i posede — malobrojno srpsko plemstvo bilo slobodno i u relativno povoljnom položaju. Međutim, najviše povlastice i najsigurniji položaj obezbedila je, na osnovu carskih privilegija, crkvena hijerarhija za sebe. Istovremeno, nezaštićen sličnim povlasticama i privilegijama, jedan deo srpskog življa, naročito u Baranji i Sremu, nije mogao izbeći da ne potpadne pod vlast obnovljenih ugarskih županija i da, kao bespravni »paori« (kmetovi), obrađuje spahijsku zemlju i plaća namete. Otuda istoriju Srba u Orfelinovo doba karakterišu stalna nastojanja ugarskih staleža da sve srpsko seosko stanovništvo učine kmetovima; težnja katoličkog klera da se Srbi pounijate; neprestani sukobi ugarskostaleških i srpskih, ili crkvenih, gradskih i seljačkih interesa. Sve ove suprotnosti ispoljavale su se u raznim formama: seljačkim bunama, ustancima i unutrašnjim migracijama, gotovo stalnim u to doba.

Dok je početkom XVIII veka narodom vladao mitropolit, koji je na osnovi privilegija imao pravo i crkvene i svetovne jurisdikcije, već četrdesetih godina toga veka, s razvojem građanskog društva, otpočinje borba građanskog staleža protiv klera kao nosioca feudalnih tendencija, protiv njegovih zloupotreba i srebroljublja. Nova trgovačka buržoazija povelu je borbu za prevlast na kulturnom polju i za širenje svojih, u to doba savremenijih ideja. Mlada buržoazija podiže prve srpske škole i organizuje prosvetnu službu. Iz njenih redova javljaju se prvi pretplatnici i izdavači knjiga, kao i mecene srpskih pisaca

Pravoslavni Srbi bili su stanovnici države zapadnjačke kulture, države koje je ispovedala načelo *cujus regio illius religio*. Pedesetih godina XVIII veka, čitava oblast koja su naseljavali Srbi bile su, uz upotrebu vojne sile, pokorene i prisajedinjene uniji.

Zaharija Orfelin, i sâm iz tog kraja, bio je »zapadnjak« izrazita tipa. Ali, taj apostol učenosti među Srbima, nije imao snage da ide dalje od prosečnog nosioca zapadnjačke kulture u Rusiji iz vremena Petra Velikog. Kao pisac, on je u svojim učenim delima prihvatio ruski književni jezik, svetovnu azbuku, rusku nauku. Iako je pred sobom imao i nemačke uzore, u doba strahovanja od unije Orfelin tim putem nije ni smeo ni mogao otići daleko. Pored toga, delovao je u zemlji u kojoj su stari običaji, tradicijom očuvani, još uvek vladali s puno autoriteta.

Godine 1768, Orfelin je otpočeo sa izdavanjem prvog srpskog žurnala, *Slaveno-serbski magazin*, kako bi putem knjige vršio uticaj na društvo i obrazovao ga u savremenom duhu, savremenom i po idejama i po načinu popularisanja tih ideja. U *Magazinu* su bile zastupljene sve važnije grane ljudskog rada i kulture. Ali, ovaj žurnalistički poduhvat nije uspeo i *Magazin* je, posle prve sveske, prestao da izlazi. No, Orfelina nije napuštala ideja o potrebi da se nauka populariše u narodu. Uverivši se da novim, savremenim sredstvima ne može pridobiti srpsku publiku, latio se starih. Izdao je *Večnij kalendar*, 1783, upotrebivši tako formu crkvene knjige za širenje znanja. Naporedo sa žitijima pravoslavnih svetitelja dao je građu iz fizike i meteorologije, uz pashaliju — astronomiju, uz crkvenu — srpsku nacionalnu istoriju, preko ove verske knjige uneo čitav jedan novi svet u kuće pravoslavnih sveštenika i, uopšte, pismenih Srba. *Večnij kalendar* sadržao je i spisak visokih učilišta u Evropi, kao i godine njihovog osnivanja; zatim, iz meseca u mesec, šta treba činiti i kako treba paziti na zdravlje, sa 24 pravila za čuvanje zdravlja, u kojima, pored vradžbina i primera iz homeopatije, ima i mnogo dobrih i korisnih pouka iz oblasti higijene. Za ono doba, *Večnij kalendar* je bio veoma korisna knjiga i predstavljao je enciklopediju znanja; naravno, u skladu s vremenom i nivoom čitalačke publike.

Orfelin nije bio stvaralac, već je s ruskog i nemačkog prevodio i prilagođavao naučne istine. Ali, za ondašnje prilike to nije bilo malo. *On je prvi srpskom narodu otkrio naučne pojmove o prirodi i vaseljeni a ustao protiv neznanja i praznoverica koje su tada carovale.*

Njegova zasluga je tim veća što se zna da je bio usamljen i siromašan, te se nije mogao redovno ni školovati. Sve je postigao samo trudom samouka čoveka. U mladosti je bio učitelj. Napustivši službu, proveo je nekoliko godina, od 1757, kao činovnik, sekretar ili blagajnik srpskih crkvenih velikodostojnika u Karlovcima, Temišvaru, Novom Sadu, Pakracu. Povremeno je bio i domaći učitelj ili nalazio utočišta po fruškogorskim manastirima. Odlazio je i u Mletke, gde je štampao svoja dela i gde je, izgleda, učio slikarstvo i bakrorezačku veštinu, u čemu se čak i usavršio. (Na nekim svojim radovima potpisao se kao član bečkih akademija umetnosti). U Beču je, 1783/84, bio korektor Kurcbekove štamparije. Poslednjih godina živeo je, takoreći, od milostinje. Umro je 19. januara 1785. godine, u Isajlovu, kod Novog Sada, u velikoj bedi.

Posle Orfelinove smrti, malo je njegovih dela ponovo štampano, ali su ga ona u kojima je popularisao nauku nadživela. Tako su štampani: *Večnij kalendar* 1789. i 1817; *Podrumar* 1808, 1874. i 1885. godine.

Orfelin je i za života bio veoma cenjen. Učeni Aleksije Horanji, objavio je njegovu biografiju — napominjući da je, iako zbog siromaštva nije mogao pohadati

javne škole, svojom vrednošću stekao ogromno znanje iz raznih grana nauke i jezika — u svom delu *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum*, 1776. godine. Orfelinovo ime ušlo je, takođe, i u leksikon Ignjata de Luke, *Das gelehrte Oesterreich*, 1776. U jednom svom pismu Dositej Obradović, 1786. godinu i po dana posle Orfelinove smrti kaže, na primer, sledeće: »Gvozdene verige siromaštva i skudosti nisu kadre bile svezati ruke njegove, da on za opšte dobro što ne piše. Nek posvećeno bude prečasnno ime njegovo večnom vospominanju i visokom počitanju čuvstvitelni blagorodni i dobrodetelni srdaca srpskih sinova.«

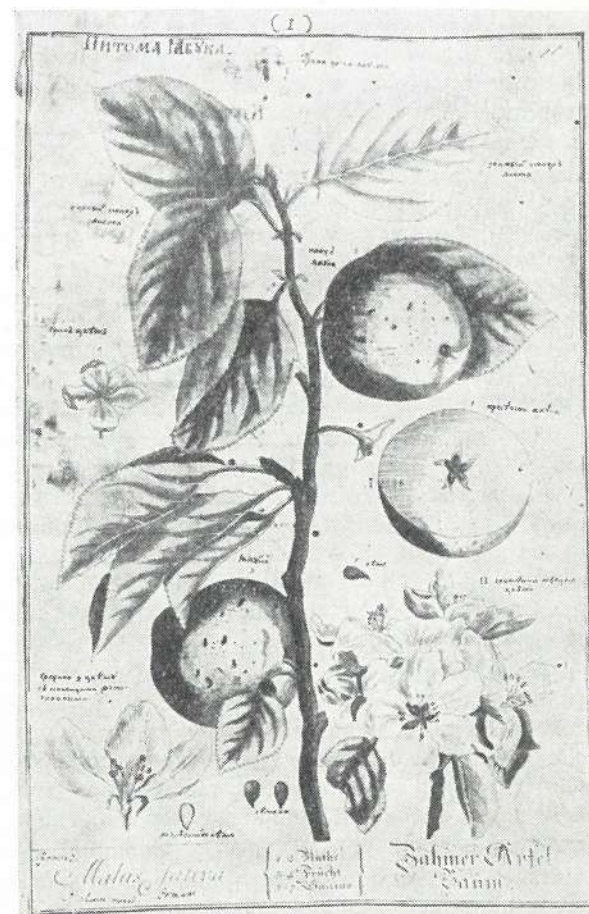
Orfelin nam nije ostavio samo svoja dela, već i svoju, za ono doba, veliku biblioteku od 202 knjige, među kojima ima i folijanata. Pored medicinskog leksikona, *Onomatologie medica completa oder Medizinisches Lexicon*, Frankfurt—Leipzig 1756, bila je tu i knjiga čuvenog hajdenskog profesora i lekara Burhavea, *Kurtze Lehr-Sätze von Erkennung und Heilung des Krankheiten nebst dessen Buch von denen Artzenei Mitteln*, Berlin 1763; delo halskog profesora Stola, osnivača animizma u medicini, *Materia medica das ist Zubereitung, Krafft und Wirkung, derer sonderlich durch chymische Kunst erfundenen Artzneyen I i II*, Dresden 1744; knjiga Daniela Langhausa, *Deutliche Anweisung wie man sich in einem Nothfall selbst von den gefährlichsten und meisten Krankheiten befreien könne I, II, III i IV*, 1702-1764; onda, jedna medicinska knjiga od Gottfrieda Samuela Bäumler-a, sa karakterističnim naslovom: *Präservierender Artzt oder Gründliche Anweisung wie sich des Mensch, mit Verleihung Göttlicher Gnade, durch eine ordentliche Diät bei guter Gesundheit erhalten und folglich zu einem hohen und geruhigen Alter gelangen könne* i, takođe, od istog pisca, *Mitleidiger Artzt*, Frankfurt—Leipzig 1763. U Orfelinovim knjigama mogu se videti njegovi mnogobrojni zapisi i recepti raznih domaćih lekova. Tako su u jednoj od njih zabeleženi recepti dr Mihajla Orgovanija: »Infusum sanguineum purificans«, »Infusum pectorale Theiformae« i recept »za krvoprolivanie«.

Ovim radom želeli smo da osvetlimo lik Zaharija Orfelina kao popularizatora znanja, aktivnog propagatora prirodnih nauka, posvećujući pri tom naročitu pažnju njegovom *Velikom srpskom travniku*.

Prvi deo ovog herbarijuma nalazi se u biblioteci Patrijaršije u Beogradu. Sadrži 490 bakroreza, u boji, najvažnijih evropskih biljaka koje su pre dva veka smatrane lekovitim i korisnim. Za razliku od uslova pod kojima se danas čuva, zub vremena i, verovatno, raniji loši uslovi u kojima je držana, učinili su da se korice knjige i boja većine biljaka pohabaju. »Orfelinov *Veliki srpski travnik* nije ništa drugo, nego jedan primerak *Travnika* Ajzenbergerova, popunjena i popravljena nemačko-latinskog izdanja herbarija Engleskinje Jelisavete Blekvel, u kome je Orfelin dodao, pored latinskog i nemačkog, i srpski naziv svake biljke«, kaže Mita Kostić. Kao što se iz nekoliko ovde objavljenih slika vidi, Orfelin je u gornjem levom uglu svakog crteža svojom rukom dodao srpski naziv biljke, i to slaveno-serbskim štampanim slovima. Šteta je što on nije uspeo da svoj *Travnik* sâm izda. Da je tu nameru imao, vidi se, pored ostalog, i po tome što je obradio botanički opis jabuke, kruške, dunje, mušmule, oskoruše, divlje oskoruše i breskve. U opisima se držao izvesnog redosleda: rod i vid, svojstvo, »polza i upotreblenie«, iznoseći pri tom mnoge korisne i praktične podatke o upotrebi i preradi voća za lekove, dijetu i ishranu.

Nesumnjivo je da Orfelinov *Travnik* predstavlja »prvi pokušaj srpske botanike i za srpsku botaničku nomenklaturu ima bez sumnje i sada veliku vrednost, pošto mnogih naziva biljaka nema u Vukovu rečniku« (M. Kostić). Jer, dok prva štampana

botanika u Srba, — Gl. Lazić, profesor Karlovačke gimnazije: *Prosta naravna istorija*, 1836. godine, — sadrži svega 380 srpskih naziva, Orfelin u svom *Travniku* daje oko 500 srpskih naziva biljaka.

Pitoma jabuka sa obeležjima njenog cveta, semena, ploda, lista i drugih delova, koje je Orfelin čitko, značajki i precizno napisao svojom rukom i time ovom crtežu dao i naučno ruho. Zahvaljujući takvoj obradi, herbarijum je i mogao poslužiti kao izvrstan udžbenik i dragoceni botanički priručnik.

Na primer, na str. 4. dati su podaci o mušmuli po gore navedenom redosledu. Opis drveta je dosta opširan i detaljan, ali kao i kod ostalih opisa i u njemu prevladavaju oni podaci koji se odnose, pre svega, na sve što je korisno ili što bi moglo biti korisno i dobro za čoveka. Prema tome, Orfelina možemo smatrati osnivačem, pioninom ekonomske botanike, fitoterapije, fitodijetike i, u krajnjoj liniji, farmakognozije u nas, jer je on neosporno prvi pisac-prirodnjak u našoj novijoj istoriji koji na naučnoj osnovi tretira ta pitanja. Iako nam sve to danas, kad čitamo njegove stidljive i dobronamerne pokušaje, izgleda naivno, ipak je u doba tame i neznanja koji su vladali u ondašnjoj sredini njegovo delo bilo od velikog i progresivnog značaja. U svom *Travniku*, Orfelin se ne zadovoljava stereotipnim i svima poznatim, ponavljanim i prepisanim opisima stabla, lista, cveta, morfologijom drugih delova biljaka.

Za njega je to, očevidno, sasvim sporedno. On, s pravom, daje akcenat hemijskom sastavu biljke, njenom fiziološkom dejstvu, farmakodinamici, terapiji, farmakognoziji, galenskoj farmaciji i farmaceutskoj tehnologiji.

Tako za plod mušmule, najkorisniji organ te vočke, Orfelin, pored ostalog, kaže: »U jesen po prvoj i drugoj studenoj slani snimaju ih, ili same spadaju s dreves, poneže pervaja slana njima nevredit, no pače gnilimi, i sledovatelno za jelo podobnima tvorit; kako one i ešče ne sasvim k jelu sposobne, no bjeloje, tvrdoje i stežušće oporoje meso imadu, to podobno nih u slanu metnuti, gdje one sasvim odmeknut; imadu nakiselij, steguščij, prijatnij vkus, i esu dobre jesti.«

Opis je, kao što vidimo, vrlo jasan i precizan, podaci tačni. Mušmula kao, uostalom, i sve voće bogato taninima i drugim srodnim polifenolskim jedinjenjima, ima neprijatan, opor ukus. Pod uticajem slane ili mraza, čuvanjem u slami ili žitu, oporost postepeno opada i sve više se gubi. Naime, zbog prisustva endogenih fermentata koji se nalaze u toj vočki, nastaju hidroliza, polimerizacija, kondenzacija, anhidridacija i oksidacija polifenolskih jedinjenja opora ukusa. Novostvoreni polimeri, budući velikih molekula, ne rastvaraju se u vodi i nemaju ukusa, što, opet, znači da se oporost gubi. U ovom složenom fermentativnom procesu gnijljenja oporog voća, pod uticajem hidrolize, oslobađaju se glikozidno vezani šećeri te gnijlo voće postaje slađe, ukusnije i uopšte prijatnije za jelo.

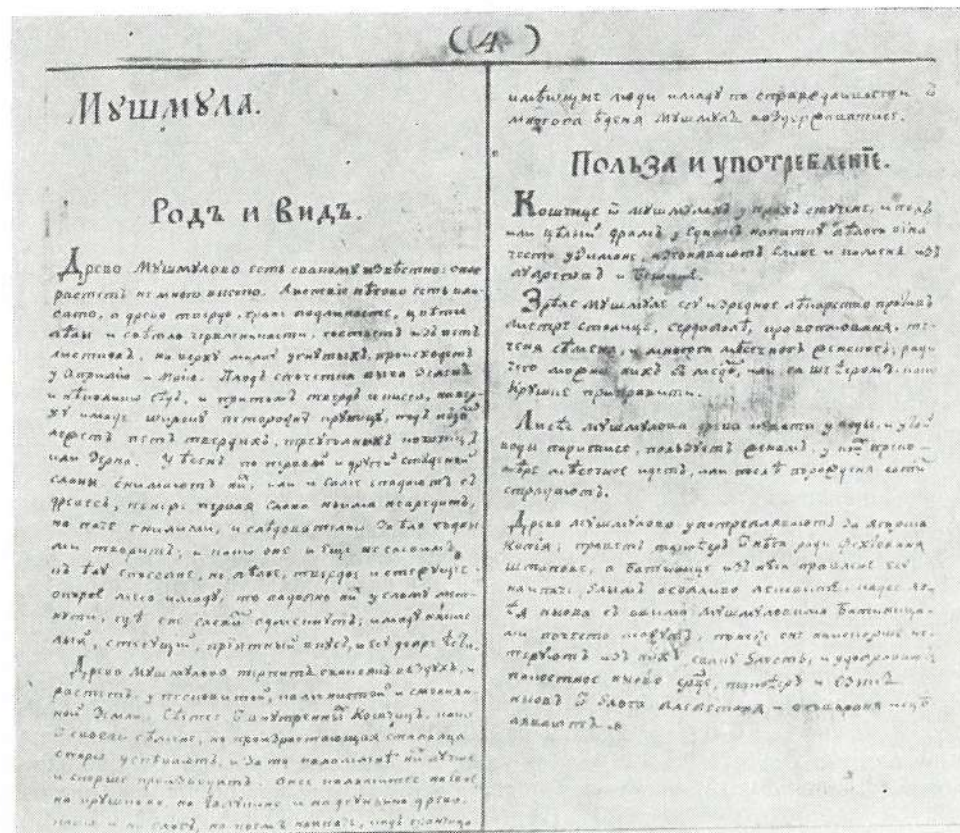
U Orfelinovu tekstu, uvek i na svakom mestu, u prvi plan izbija savet, preporuka, obaveštenje, praktično upustvo, jednom rečju — žarka želja da pomogne svom napaćenom i kulturno zaostalom rodu. Ovaj veliki Dositejev preteča i prosvetitelj, daje najraznovrsnija uputstva; na primer, kako treba kalemiti mušmulu, na kakvu podlogu, kako se dobija najveći prinos, najbolji kvalitet i najkrupniji plod mušmule. Dakle, on je i voćar i selekcionar i oplemenjivač bilja. Istovremeno, čitaocu daje obaveštenje da u svetu ima i »drugogo vida mušmulina dreva«, ističući pri tom one iz okoline Napulja.

Pišući o svojstvima mušmule, Orfelinov stil i način opisivanja organoleptičkih osobina je veoma neposredan, topao, ali je i sažet, jasan, precizan: »Mušmule neustojale, sostoet iz mnogih kiselih, trpkih ili oporih častej, i silno stežut. A kad u slami nekoliko ustoetse, nestežut tako mnogo. . . Ili: . . i zatvarajut: i potomu imadu hladnoe i suhoe estestvo, radi čega mršavie i trudnostolicu imjejušćie ljudi imadu spravedlivosti ot mnogoga jedenja mušmula vozdržavatise.«

U vreme kad je Orfelin o svemu ovome pisao, u hemiji bilja ništa se nije znalo o štavskim ili taninskim jedinjenjima, biljnim supstancijama koje talože belančevine i druge koloidne materije u organizmu, usled kojih i jesu »suhog estestva«. Tanini, taložeći belančevine i sluzi usta, čine ih suvim i rapavim, koža postaje posna i hladna, i — pošto nema podmazivanja sluzima — tanini, štaveći je, stežu kožu. Tek u XIX veku saznalo se o hemijskom sastavu i farmakodinamičkim osobinama tanina: Oporo bilje, zaista, ne smeju da jedu osobe koje pate od akutne a pogotovo od hronične konstipacije, jer tanini kao izrazito adstringentne, stiptične biljne materije, izazivaju vrlo jaku i opasnu konstipaciju, zbog čega se opore droge i danas daju protiv diareja. Prema tome, Orfelinova preporuka je potpuno tačna i umesna.

Zanimljivo je, takođe, istaći na ovom mestu i Orfelinovo odlično poznavanje našeg jezika. Iako je pisao jezikom kojim njegovi savremenici nisu govorili, Orfelin za izvesne određene termine koristi po nekoliko narodnih izraza. Na primer, narod u nas i danas kaže da su mušmule, divlje kruške, divlje jabuke, cerova kora, štavolj i drugo bilje bogate štavskim materijama, *opora ukusa*. Pisac taj izraz stalno upo-

trebljava, ali — verovatno, da bi bio još jasniji, i da bi ga svi čitaoci mogli razumeti — za istu organoleptičku osobinu negnijlih mušmula daje još dva izraza: *trpke, stežu*. Danas, u srpskoj terminologiji, prihvaćen je termin *opor* a u hrvatskoj *trpak*. U Orfelinovu *Travniku*, naši terminolozi za botaniku, medicinu, farmaciju, agromiju i ostale prirodne nauke, mogu da nađu vrlo mnogo lepih narodnih izraza, koje mi danas, na žalost, ne upotrebljavamo već se služimo stranim, tuđim rečima.

Mušmula, sa opširnim opisom i svojstvima drveta, naročito ploda.

U jednom odeljku herbarijuma, »Polza i upotrebljenje«, Orfelin uz svaku biljku navodi dragocene podatke iz materije medike, terapije, bromatologije i drugih nauka i veština. Tako, na primer, daje uputstvo o upotrebi mlevenih mušmulinih koštica za lečenje oboljenja bubrega i mokraćne bešike. Ili: »Zrele mušmule esu izrednoe ljekarstvo protiv bistre stolice, serdobolje, krovopljuvanja, tečenja sjemena, i mnogoga mjesečnoga ženskoga; radi čega možno nih s medom, ili sa šećerom, kako kruške pripraviti.« I danas se mušmula — zbog toga što sadrži dosta tanina i drugih polifenolskih jedinjenja, pektina, voćnog šećera, vitamina C i karo-

tena — uspešno koristi za sprečavanje diareje. Srdobolja se, istina, ne može izlečiti mušmulom, ali tanin i pektin koje ona sadrži smanjuju broj stolica, krv u stolici se izgubi, sluzokoža creva počinje da se zaceljuje i obnavlja, bolesnik prestaje da slabi, počinje da se oporavlja i jača. Tačno je da za ostale bolesti, koje smo pomenuli, postoje danas novi, mnogo efikasniji lekovi. No, Orfelinu se ne može zameriti što ih je naveo; s jedne strane, on nije bio lekar, dok je, s druge strane, i školska medicina u to vreme preporučivala mušmule, na primer, za lečenje sušice, prekomernog »belog pranja« u žena i druga oboljenja.

Orfelin, takođe, daje uputstvo prema kojem žene, posle porođaja, treba da se kupaju u toploj vodi u kojoj se prethodno prokuva lišće mušmule.

»Himiki dokazujut, što muskatne kruške esu najzdravješe, i zato nekoih apatekah šećerom navukoše radi ukrjelenija serdca« kaže autor dalje. I danas se, kao što znamo, ušećerena kruška, to jest kandirano voće, veoma ceni kao izvrsna, zdrava i vrlo tražena poslastica. To naročito važi za naše južne krajeve, gde se — verovatno pod uticajem grčkog, vizantijskog i uopšte istočnjačkog načina ishrane — kandirano voće i danas svakodnevno upotrebljava.

»Sirove kruške jedene otegoščavaju želudak, a kuvane proizvodet u njemu svarenje jela«, piše Orfelin. Savremena nauka i iskustvo o higijenskoj i racionalnoj ishrani, preporučuju što češću i raznovrsniju svakodnevnu upotrebu voća. Kompot od krušaka je ne samo ukusna poslastica i zdrava hrana, nego istovremeno i odličan digestiv. Kad se ima u vidu da je ishrana u mnogim našim krajevima i danas veoma defektna — iako, kao »zemlja sunca«, imamo vrlo mnogo i raznovrsnog voća — onda Orfelinova nastojanja u zdravstvenom prosvetivanju našeg naroda dobijaju još veći značaj.

»Suhe kuvane kruške, a najpače divlje, upotrebljavajut protiv izlišnje bistrice stolice«. I ova je preporuka, takođe, potpuno tačna, jer tanin i pektin koje kruška sadrži deluju antidiaroično. Interesantno je da Orfelin preporučuje baš divlje kruške, pošto je tek u XX veku eksperimentalno dokazano da divlje kruške i, uopšte, divlje, šumske voće, ima u sebi više tanina, pektina, organskih kiselina, vitamina C i karotena negoli pitomo. Inostrani uvoznici, na primer, skuplje plaćaju naše divlje nego pitomo voće.

Orfelin daje i čitavu složenu recepturu za spravljanje najraznovrsnijih kulinarskih, galenskih i drugih preparata, pa čak i voćnih sokova. Pored ostalog, daje tačnu recepturu i opis tehnološkog procesa za dobijanje »mažuna od dgunjah« i »oleja od dgunjah«. Ili, na primer: »Dgunje pri objedu jedene popravljajut mesna jela. . . Polzujut naipače onim, koisu tverdi na utrobi, t. e. koi trudno stolicu imadu; oni mogut na koncu objeda nekoliko dgunja jesti. . .« Međutim, ovo poslednje je, s farmakodinamičkog i terapijskog gledišta, samo delimično tačno.

Po veoma složenoj farmakomedicinskoj i bromatološkoj recepturi i tehnološkom procesu koje navodi u svom *Travniku*, Orfelin je naš prvi savremeni galeničar, bromatolog i farmaceutski tehnolog.

Razgledajući njegov herbarijum, odnosno ogromnu zbirku crteža bilja u boji, moramo se zapitati zašto je Orfelin baš tu zbirku želeo da »posrbi«? I sâm taj izbor dovoljan je da bi se čestitalo ovom eruditi, pronicljivom čoveku retkih polivalentnih sposobnosti! Jer, dok su crteži, slike i reprodukcije biljaka u mnogim sličnim herbarima i botanikama, izdatih u to vreme po evropskim zemljama, često bili ne samo nestručno, nenaučno, neukusno, aljkavo i loše rađeni, nego ponekad i botanički i morfološki potpuno proizvoljno i neprecizno dati tako da su odbijali ili dovodili

u zabunu čitaoca, — u Orfelinovom su *Travniku*, manje više, svi crteži ne samo botanički i naučno tačno i precizno rađeni, nego istovremeno ostavljaju utisak izvesne privlačnosti i topline. Mnogi od tih crteža su na nivou pravog umetničkog dela, slični najfinijem vezu, najtananijoj briselskoj čipki, s puno ljupkosti i lepote, a da pri tom nisu izgubili ništa od svoje strogo naučne tačnosti i vernosti uzoru iz prirode. Zbog toga bi se većina tih crteža, bez ikakve rezerve, i danas mogli uneti u udžbenike botanike ili farmakognozije; ima i takvih koji bi mogli zameniti ukras i poslužiti kao prave umetničke slike u radnim kabinetima, ateljema umetnika i ostalih ljubitelja prirode.

Podaci koje je Orfelin, veoma, dekorativnim i čitkim rukopisom napisao na poledini crteža kruške.

Ako se ima u vidu naše siromaštvo u botaničkim publikacijama, onda je više nego jasno od kolikog bi značaja bilo jedno savremeno opremljeno izdanje Orfelinovog *Velikog srpskog travnika*, koji zaista predstavlja prvi ozbiljan pokušaj u našoj ilustrovanoj botaničkoj literaturi.

LITERATURA

¹ *Ruvarac, D.*, Zaharija Orfelin, životopisno-književna crta, Spomenik SKA, 1891, knj. X. — ² *Ostojić, T.*, Srpska književnost od Velike seobe do Dositeja Obradovića, Karlovci 1905. — ³ *Ostojić, T.*, O autoru i uzoru Slaveno-serbskog magazina od 1768, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908. — ⁴ *Popović, P.*, O izvorima Slaveno-serbskog magazina od 1768, Prosvetni glasnik 1912. — ⁵ *Kostić, M.*, Nepoznata dela Zaharije Orfelina, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1921, knj. I. — ⁶ *Kovačević, B.*, Jedna dosad nepoznata Orfelinova knjiga, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1923, knj. III. — ⁷ *Ostojić, T.*, Zaharija Orfelin, život i rad mu, Beograd 1923. — ⁸ *Matić, S.*, Još jedan izvor Orfelinov, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 1930, knj. X. — ⁹ *Stajić, V.*, Novi podaci o Zahariju Orfelinu, Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu, 1935, knj. VIII, sv. 1. — ¹⁰ *Georgijević, K.*, Životni put Zaharija Orfelina, Letopis Matice srpske, Novi Sad 1946, knj. 357. — ¹¹ *Georgijević, K.*, Dva nepoznata spisa Zaharija Orfelina, Istorijski glasnik, 1950, knj. III, br. 1—2. — ¹² *Kolarić, M.*, Zaharija Orfelin — crtač, kaligraf i bakrorezac, Zbornik Matice srpske, Novi Sad 1951, br. 2. — ¹³ *Josifović, S.*, Orfelinovo Zrcalo nauke, Letopis Matice srpske, Novi Sad 1953, knj. 371. — ¹⁴ *Skerlić, J.*, Istorija nove srpske književnosti, III izdanje, Beograd 1953. — ¹⁵ Istorija naroda Jugoslavije, knj. II, Beograd 1960.

LA PORTÉE PHARMACOMÉDICALE ET BOTANIQUE DU «GRAND HERBIER SERBE» D'ORPHELIN

Žika SEČANSKI et Jovan TUCKOV

Zachary Orphelin (1726—1785) est un des plus connus écrivains du XVIIIe siècle de la Vojvodina.

Il était aussi un éducateur de la population de cette partie du Nord de la Serbie et fameux comme historien, théologien, physicien, vigneron, graveur et grand maître en calligraphie et en cartographie.

Pourtant, Zachary Orphelin est surtout intéressant comme le premier botaniste en Serbie qui a posé les bases de la botanique économique. Dans son «Grand Herbiere Serbe» il a fourni des renseignements précieux sur la phytothérapie et la phytodiététique. Contrairement aux nombreux auteurs de l'Europe Centrale de cette époque qui, avant tout, prêtaient leur attention sur la morphologie des plantes, Orphelin donne la préférence à la composition chimique et à l'effet physiologique des plantes utiles, cultivées dans les pays des Slaves du Sud et lesquelles le peuple n'employait pas encore assez à ce temps là.

L'auteur donne dans sa communication d'autres détails très intéressants sur le «Grand Herbiere Serbe» de Zachary Orphelin.

ФАРМАЦЕВТО-МЕДИЦИНСКОЕ И БОТАНИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ «БОЛЬШОГО СЕРБСКОГО СБОРНИКА О ТРАВАХ» ОРФЕЛИНА

Жика СЕЧАНСКИ и Йован ТУЦАКОВ

Захарий Орфелин (1726—1785) был не только одним из наиболее выдающихся писателей XVIII века, просветителем сербского населения нынешней Воеводины, пользовавшимся признанием и известностью гравером по меди, историком, автором теологических книг, учебников, книг из области естествознания, физиком, он занимался не только выращиванием винограда, писал стихи, составлял календари, был мастером каллиграфического письма и

картографом, но, наряду со всем этим, он явился основоположником нашей экономической ботаники, фармакогнозии, и других дисциплин, связанных с растениями и их использованием в повседневной жизни. Опираясь на научные источники, т. е. на научные труды западноевропейских ботаников, он в своем *Сборнике о травах* приводит ценные данные и из области фитотерапии и фитодиететики. В отличие от многих центральноевропейских авторов того времени, уделявших в своих ботанических трудах основное внимание морфологии растений, Орфелин ставит акцент в первую очередь на химический состав и физиологическое действие полезных растений, которые выращиваются у нас или растут в природе, однако в то время не использовавшихся народом ни в должной степени, ни достаточно правильно. Своими точными данными и инструкциями относительно использования растений, в частности, в профилактических и лечебных целях, Орфелин заложил основы дальнейшего развития фармакодинамики, терапии, галеновой фармацевтики и фармацевтической технологии сербов.